

Martin Koubek: *Zápas o uvozovky: interpretační rámce a repertoár jednání pro-romského hnutí v letech 1989–2007*
Brno, Muni Press 2013, 189 s.

„... není o romské integraci a nedává žádné návody či nenavrhuje žádnou koncepci. Není ani o celé romské menšině, ale zaměřuje se pouze na její část, na romské a pro-romské aktivisty.“ (s. 9) Již toto úvodní vymezení knihy napovídá tomu, že se bude jednat o ojedinělou publikaci, což lze po jejím přečtení potvrdit. Kniha *Zápas o uvozovky: interpretační rámce a repertoár jednání pro-romského hnutí v letech 1989–2007* si jako primární cíl klade zanalyzovat, „jak se měnily interpretační rámce romských a pro-romských aktivistů po roce 1989, co sami aktivisté chápou jako největší překážku své emancipace či integrace v České republice, co je podle nich řešením problémů, v jaké rovině (politické, sociální či ekonomické) tento problém spatřují a co je dle nich nutné pro emancipaci romského hnutí udělat“ (s. 14). Druhotným cílem je poté popis toho, „jak se měnil repertoár jednání aktivistů, jaký vývoj měly projevy a mobilizace romského hnutí vzhledem k interpretačním rámcům a jak se měnil charakter těchto projevů“ (s. 14). Jednodušeji řečeno, kniha na základě teorie sociálních hnutí a kolektivního jednání zkoumá, jak se měnily postoje a identifikace romských a pro-romských aktivistů a jak ti reagovali na společenský kontext. Na to navazuje analýza, jak s touto změnou souvisely změny v repertoáru jednání aktivistů a jeho projevech ve veřejném prostoru a politickém systému.

Ona ojedinělost zaměření publikace se projevuje hned v několika směrech. Otázka romské menšiny silně rezonuje ve společnosti a také v akademické obci. Textů o sociálním vyloučení, koncepcích romské menšiny atd. se vyskytuje velké množství, avšak studie, která by v dlouhodobé perspektivě systematicky analyzovala podobu politických požadavků a interpretační rám-

ce romských aktivistů, absentovala. Přičteme-li k tomu fakt, že zkoumání těchto otázek v sobě velmi často nese určitý normativní rozměr (viz onen zápas o uvozovky – kapitola 2.1), Koubek si zaměřením textu vytyčil zajímavý a pro akademickou sféru (a nejen ji) – v případě kvalitní práce – také přínosný cíl. Hned v úvodu recenze lze konstatovat, že se mu tento cíl daří naplnit, autor napsal kvalitní analytický text, navíc za použití kvantitativních metod, což je v přehledu publikací o romské otázce počinem téměř unikátním.

Struktura knihy je přehledná a její části na sebe logicky navazují. Autor nejprve představuje terminologická upřesnění a definice, které se pojí s výzkumem tykajícím se romského a pro-romského aktivismu (kapitola 2 – „O kom to vlastně bude?“). Následně jsou popsány základní teoretické koncepty výzkumu rámování a interpretačních rámců, které dosud nebyly v širší míře v českém prostřední uvedeny (kapitola 3 – „Teorie rámování a interpretační rámce“). Poté se kniha věnuje metodologii daného výzkumu a přibližuje kontext debaty týkající se romské problematiky a romského hnutí v České republice ve zkoumaných letech (kapitola 4 – „Metodologie výzkumu“). Hlavní část textu obsahuje chronologicky seřazené zkoumané roky a podobu rámovacích procesů v otázkách sebedefinice, určení hlavních problémů a jejich řešení. Ta je následně srovnána s repertoárem jednání a projevy mobilizace pro-romského hnutí v České republice po roce 1989 (kapitoly 5–8 – „Framing a pro-romské hnutí v roce 1992, 1997, 2002, 2007“). Závěr knihy hodnotí vývoj interpretačních rámců a repertoáru jednání ve vztahu k profilaci romského hnutí ČR (kapitola 9 – „Závěry“).

V druhé kapitole „O kom to vlastně bude“ autor analyzuje dlouhou diskuzi o tom, kdo je to vlastně Rom a jak se to promítá do integračních snah romské menšiny. Zaměřuje se zejména na onen „zápas o uvozovky“, který je i v samotném názvu knihy, te-

dy akademický spor o to, zdali by politiky směřující k integraci „Romů“ měly směřovat k začlenění jednotlivců, neboť neexistuje žádná jednotná skupinová romská kultura a integrační strategie tak nemohou pracovat s unifikovanou kategorií „Romů“, nebo by se mělo na Romy pohlížet jako na více či méně celistvou skupinu s „národní romskou kulturou“. Vymezení pojmů je jasné a podložené a autor s nimi dále pracuje v analýze jednotlivých období, kdy sleduje, zdali se sami Romové definovali jako skupina (etnikum, národ, komunita), či spíše jako jednotlivci (sociálně vyloučení).

Teoretické ukotvení textu ve třetí kapitole je také pečlivé, Koubek zevrubně popisuje teorii rámování. Vše je podloženo relevantní literaturou a příklady z praxe. S ohledem na hlavní analytickou část textu je podrobně rozpracován koncept diagnostických, prognostických a motivačních rámců. Diagnostické se zabývají otázkou sebedefinice a příčin problémů hnutí, prognostické možnými řešeními problémů a motivační slouží k aktivizaci ke kolektivnímu jednání.

Z metodologického hlediska se autor ve čtvrté kapitole rozhodl pro mikrodiskurzivní analýzu romských periodik, přičemž kvůli omezením kapacit jednoho badatele přikročil k analýze textů v pětiletém intervalu, tedy v letech 1992, 1997, 2002 a 2007. Tyto čtyři roky autor zvolil vhodně s ohledem na periodizaci romského hnutí uvedenou v odborné literatuře. Reflektuje tak důležité institucionální a jiné změny prostředí týkající se romské minority a vývoj státních opatření vůči romské menšině. Do výzkumu zahrnuje všechna periodika, která archivovalo ve zkoumaných letech Muzeum romské kultury v Brně. Koubek si je vědom toho, že se nejedná o vyčerpávající přehled názorových pozic, avšak lze se s ním ztotožnit v tvrzení, že se jedná o významnou část (pro)romských médií, která se podílela na formulaci otázek a témat v jednotlivých oblastech týkajících se romského života v České republice. Reduk-

ce dat je významná také s ohledem na prostor, z kterého články v periodících autor vybírá; u týdeníku a čtrnáctideníku se omezuje na první čtyři strany (většinou mají periodika dle slov autora 8–10 stran). Koubek uvádí, že úvodní strana textu zpravidla monitorovala hlavní události a na straně druhé a třetí se vyskytovaly komentáře redaktorů a přispěvatelů, které poskytovaly prostor pro subjektivní vyjádření autora a větší možnost pro zachycení potenciálních rámců. Přidáme-li k tomu fakt, že autor vyloučil ze své práce všechny texty v romštině, je na místě se ptát, zdali tato redukce již příliš nedeformuje použitá data.

Na druhou stranu je žádoucí konstatovat, že Koubek i tak analyzoval úctyhodné množství dat a metodologicky je jinak jeho práce na vysoké úrovni. S ohledem na kapacitu výzkumníka lze tak výše uvedená omezení akceptovat. Co se týče samotných rámců, v oblasti sebedefiničních rámců autor pracuje s těmito kategoriemi – evropský národ, národnostní menšina, sociálně vyloučení, občané, komunita, etnikum, romský národ, kočovníci. Diagnostické rámce, tedy příčiny problémů, jsou následující – diskriminace (rasová, vícenásobná genderová, společenská, v zaměstnání, ve škole), nezaměstnanost, ghetta, dluhy, politici, zodpovědnost, nezáměr Romů, spory v hnutí, reformy, granty, rozdělování. Rámce prognostické, tedy návrhy řešení, se vyskytují tyto – úspěch na trhu/zaměstnanost, rovné příležitosti/trh, politika, granty, multikulturní výchova, vzdělávání, podpora identity, kultury, pomoc Romům od společností, romská strana, neromská strana, romské hnutí, politická participace a nevládní organizace. Motivační rámce jsou poté kvóty, politická participace, podpora kultury/identity, zvýhodnění na trhu a úspěch na trhu/zaměstnanost. Zkoumaný repertoár jednání autor rozděluje do 17 kategorií a pro jeho analýzu se rozhodl použít na základě vhodně zvolených klíčových slov analýzu dvou periodik – MF DNES a Právo.

Klíčovou částí textu je samotná analýza jednotlivých období, která jsou přehledně popsána, obsahují grafické zobrazení a shrnutí daného období. Autor ve svém výzkumu dochází k velice významnému posunu rámců a repertoáru aktivistů v průběhu času, které velice zdařile vykládá v kontextu společensko-politického dění, čímž dává knize další rozměr. Ukazuje se tak, že v roce 1992 se většina rámců orientovala na politickou reprezentaci a participaci, čemuž odpovídá také zacílení většiny aktivit (repertoár) na politickou sféru, případně na své oponenty. Většina romských aktivistů se definovala jako národností menšina či etnikum a jako největší problém udávala rasovou a společenskou diskriminaci. Individualistická sebedefinice jako sociálně vyloučený a socioekonomický diagnostický rámec je marginální, pohybuje se v jednotkách procent. V roce 2007 je poté situace zcela opačná. Největší procento sebedefiničních rámců (40 %) je sociální vyloučení a dominantním problémem je vytváření ghett, nezaměstnanost a chudoba. Zároveň se výrazně zvýšilo procento prognostických rámců „pomoc Romů od společnosti“ a téměř úplně mizí motivační rámce sloužící k aktivizaci komunity ke kolektivnímu jednání. Romové se tedy minimálně v oblasti rámování *přesouvají z aktivní participace na romské integraci k pasivním příjemcům pomoci* a definují se většinou jako sociálně vyloučení.

Jak bylo řečeno výše, Koubek velice zdařile danou proměnu doplňuje o historicko-společensko-politický kontext a z jeho analýzy se tak ukazuje, že aktivisté často měnili své rámce dle politických a finančních okolností. Po vydání prvního zásadního dokumentu romské integrace, tzv. Bratinkovy zprávy, která pracovala s pojmem „komunita“, se také v sebedefiničních rámcích začíná frekvence tohoto pojmu výrazně zvyšovat. Ještě zásadnější změna je poté vidět na přesunu akcentu na socioekonomická témata, což pravděpodobně souvisí s financováním romských a pro-romských

organizací. Na konci devadesátých let se dominantním zdrojem stává EU a zahraniční donoři, kteří preferují individuální přístup, tedy i diskurz sociálního vyloučení. Tím se přesouvá pozornost na socioekonomické problémy romské menšiny a s ohledem na snahu dosáhnout na tyto finance i sami (pro)romští aktivisté – někdy i strategicky – přizpůsobují své rámce těmto okolnostem. Ubylo tak protestních aktivit a typů repertoáru jednání, které ze své podstaty grantové žádosti většinou neobsahují/nefinancují (demonstrace atd.). Jak se z Koubkovy analýzy ukázalo, tento socioekonomický přístup, který se promítl také do vládních strategií romské integrace, úzce souvisí se vzrůstající pasivitou aktivistů, kteří se v průběhu let v oblasti rámování z aktivní snahy o změnu své situace poměrně výrazně posouvají k pasivitě a roli příjemců pomoci. Jak autor logicky poznamenává, tento posun se může následně projevit v přístupu majoritní společnosti k romské menšině jako k „pobíračům dávek“.

Lze konstatovat, že Koubek napsal publikaci, která je výrazným obohacením akademické obce, potažmo textů zabývajících se romskou menšinou. Autorův text je ojedinělý zejména v tom, že ukazuje, jak lze skloubit vědeckou práci s vysokými metodologickými standardy s poměrně čtivým textem, který má výrazný společensko-politický přesah. Koubkova zjištění totiž mohou posloužit, zejména pokud by se autor nebo některý z jeho následovníků rozhodli analyzovat také roky 2012 a 2017, jako významný příspěvek pro reflexi práce Úřadu vlády ČR, který má romskou integraci na starosti, ať už například s ohledem na přípravu strategických dokumentů romské integrace nebo pro práci vládního odboru Agentury pro sociální začleňování. Publikace tak dokazuje, že poměrně náročná a odborná sociálněvědní práce s rigorózními kvantitativními postupy nemusí skončit jako text odtřazený od reality, ležící někde v šuplíku, jak se u značného

množství akademických prací děje, ale může být ukázkou toho, jak mohou být odborné sociologicko-politologické texty základního výzkumu příspěvkem pro sféru veřejnou/politickou.

Jan Kozubík

Tato recenze vznikla v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu SVV 2016 č. 260339.

Dan Ryšavý, Daniel Čermák a kol.:
Na/O kraji: Kraje a jejich představitelé 2000–2013

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2015, 213 s.

V letošním roce (2016) se uskuteční v pořadí již páté volby do krajských zastupitelstev. Tyto volby jsou z hlediska jejich významnosti pro celkové směřování země označovány (nejen) mnohými politology a politickými komentátory za druhořadé. Na základě volební účasti u dosud posledních krajských voleb je možné odhadovat přítomnost obdobného názoru i u samotných voličů – v roce 2012 přišlo ke krajským volbám pouze 37 % oprávněných voličů (historicky nejnižší zájem o krajské volby byl zaznamenán v roce 2004 s 30% volební účastí). Zájem o krajskou politiku nepomáhají vzbuzovat ani média, která tuto politickou úroveň ve svém zpravodajství téměř ignorují, a pokud již krajskou politiku mediálně tematizují, pak často pouze v souvislosti s nejrůznějšími skandály a korupčními aférami. Takovýto téměř všeobecný nezájem není ovšem vůbec na místě, protože kraje jsou velmi důležitou složkou politického vládnutí se značnými rozhodovacími možnostmi v oblastech, jakými jsou kupříkladu regionální školství, doprava, zdravotnictví, sociální služby či kultura. Navzdory této skutečnosti nevěnovaly krajské samosprávy ve svých analýzách příliš velkou pozornost ani společenské vědy. Jednou z komplexnějších snah (a doufáme, že ne na dlouho poslední) o prozkou-

mání této politické oblasti ze společensko-vědní perspektivy je proto knižní publikace *Na/O kraji: Kraje a jejich představitelé 2000–2013*. Jak je uvedeno v samém úvodu knihy, výchozím cílem této publikace je snaha seznámit čtenáře s muži a ženami *na krajích* a dále také s tím, co si *o krajích* tito lidé myslí.

Recenzovaná kniha je kolektivní publikací pětice tuzemských sociologů – Dana Ryšavého z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Daniela Čermáka, Michala Illnera, Josefa Bernarda a Petra Vašáta z oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR. Kniha sestává z celkem devíti samostatných kapitol, přičemž prvou z nich je možné chápat jako úvod seznamující se strukturou knihy a poslední jako závěr shrnující prezentovaná zjištění. Zbylé kapitoly se vždy zabývají určitým vybraným dílčím tématem, proto publikace nevyžaduje čtení „od začátku až do konce“, spíše je možné mezi jednotlivými kapitolami volně přecházet dle zájmů a preferencí čtenáře. Kniha je nadto doplněna přílohami (parně nejdůležitější je příloha informující o využitých datových zdrojích), jmenným a věcným rejstříkem nejdůležitějších hesel a krátkým představením jednotlivých autorů.

Michal Illner popisuje ve své kapitole „Minulost a současnost krajského zřízení v Čechách a na Moravě“ (s. 18–36) vznik a následný historický vývoj regionalizace historického území Čech a Moravy (včetně Slezska). Autor dokumentuje odlišný počáteční vývoj regionálních organizačních struktur v těchto dvou historických zemích, dokládá proměny regionální správy v důsledku sílící státní centralizace v pobělohorském období, popisuje postátnění krajského systému v 18. století a jeho zánik v šedesátých letech 19. století. Illner poté tematizuje neúspěšný pokus nového československého státu zavést župní zřízení (zachováno bylo pouze na Slovensku, kde existuje i dnes) a následné poválečné uzákonění systému národních výborů (obvod-